

UNIWERSYTET PEDAGOGICZNY im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ul. Podchorążych 2, 30-084 Kraków
www.up.krakow.pl

tel. 12 662 6014, fax 12 637 2243
e-mail: info@up.krakow.pl

Dr hab. Artur Dariusz Kubacki, prof. UP
Kierownik Katedry Językoznawstwa Niemieckiego
Instytut Neofilologii (Filologia Germańska)
Uniwersytet Pedagogiczny
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Chrzanów, 17.08.2022 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Małgorzaty Hac pt.

Persuasive Funktion der personenbezeichnenden Okkasionalismen in Schlagzeilen der Boulevardpresse

[Funkcja perswazyjna okazjonalizmów nazywających osoby w nagłówkach prasy bulwarowej]

Uniwersytet Jagielloński, Instytut Filologii Germańskiej, Kraków 2022

Badania funkcji perswazyjnej w różnego rodzaju gatunkach tekstowych są znane w językoznawstwie już od dawna, natomiast novum stanowi ujawnienie i analiza wykładników perswazyjności w okazjonalizmach nazywających osoby. Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska wpisuje się z jednej strony w nurt germanistycznych badań słowotwórczych, które w Polsce cieszą się długą tradycją i wciąż niezmiennie dużą popularnością, z drugiej zaś dotyczy badań w zakresie użycia komunikacji perswazyjnej w dyskursie prasowym. Celem badań – jak podaje ogólnie Autorka na początku dysertacji (s. 4) – jest wykazanie językowego wymiaru perswazji za pomocą okazjonalizmów nazywających osoby w celu wywarcia wpływu emocjonalnego na czytelników. Za podstawę analizy posłużyły nagłówki prasowe z tabloidów z Niemiec, Austrii i Szwajcarii dostępnych dla czytelnika w formie online. Już w tym miejscu na pochwałę zasługuje wybór materiału źródłowego, czyli języka prasy, który jest odzwierciedleniem tendencji rozwojowych języka. Drugim powodem do podjęcia badań w tej materii jest znikoma liczba niemieckojęzycznych i polskich opracowań naukowych poświęconych okazjonalizmom, choć są one ciekawym wytworem kreatywności językowej. Dotyczy to zarówno języka pisanego, jak i mówionego. Niemniej jednak niemieckie okazjonalizmy w mediach były już przedmiotem rozważań naukowych, o czym świadczą prace przedstawicieli germanistyki zagranicznej¹. W polskiej germanistyce takich badań dotychczas nie prowadzono. Trzeci – w moim przekonaniu jako praktykującego tłumacza – dobry powód, którego Doktorantka nie wymienia, to pozyskanie ciekawego materiału egzemplifikacyjnego

¹ Slavomira Tomášiková, 2008, *Okkasionalismen in den deutschen Medien*, [w:] *Médiá a text*, s. 246–256; Christina Horst, 2012, *Okkasionalismen: Eine Analyse anhand ausgewählter Beispiele aus einer Wochenzeitung*, Barcelona.

do opracowania specjalistycznego słownika okazjonalizmów niemieckich, a w przyszłości może nawet słownika dwujęzycznego z polskimi ekwiwalentami. Pragnę zauważyć, że zarówno niemieckojęzyczna, jak i polska leksykografia nie doczekały się jeszcze opracowania szerszego specjalistycznego glosariusza obejmującego wyłącznie okazjonalizmy, choć odnotować można pierwsze próby takich działań (zob. Wawrzyńczyk 2013)². W konfrontatywnej lingwistyce przekładu dostępne są już prace na temat sposobów przekładu okazjonalizmów, np. przekłady okazjonalizmów rosyjskiego pisarza i scenarzysty Wasilija Szukszyna na język polski lub angielski³, co implikuje potrzebę tworzenia korpusów okazjonalizmów oraz ich konkretnych ekwiwalentów między innymi na potrzeby leksykograficzne.

1. Charakterystyka rozprawy doktorskiej

Rozprawa doktorska mgr Małgorzaty Hac pt. *Persuasive Funktion der personen-bezeichnenden Okkasionalismen in Schlagzeilen der Boulevardpresse* została przygotowana pod kierunkiem promotora prof. dr hab. Zofii Berdychowskiej oraz promotora pomocniczej dr hab. Magdaleny Filar. Przedłożona do oceny praca doktorska liczy 203 strony znormalizowanego wydruku komputerowego i składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów merytorycznych, bibliografii, aneksu oraz streszczenia w języku polskim i angielskim. Część teoretyczna obejmuje trzy rozdziały, a część empiryczna – jeden obszerny rozdział. Ponadto zamieszczono rozdział *Podsumowanie i wnioski*. W bibliografii znajdziemy wykaz aktualnych i reprezentatywnych dla podjętych badań książek i artykułów, obejmujący blisko 100 pozycji, oraz netografię z podziałem na dostępne w internecie źródła prymarne, leksykony i słowniki. Aneks zawiera wykaz pochodzących z korpusu okazjonalizmów cytowanych w rozprawie.

Teoretyczną część pracy poprzedza *Wprowadzenie*⁴, w którym uzasadniono podjęcie tematu badań oraz zaprezentowano zawartość treściową rozdziałów.

W rozdziale pierwszym pt. *Okazjonalizmy – podstawy teoretyczne* (s. 7–40) przedstawiono zagadnienia związane z różnorodnością terminologiczną i definicyjną okazjonalizmów. Omówiono tu także selektywnie badania kluczowych lingwistów niemieckojęzycznych i polskich, którzy zajmują się tymi tworam językowymi, jak np. Irmhild Barz, Peter Hohenhaus, Corinna Peschel, Barbara Kudra i inni. Następnie dokonano charakterystyki funkcjonalno-pragmatycznej okazjonalizmów, omawiając ich funkcje nazwotwórcze, stylistyczne, wartościujące, ekspresywne i potencjał tekstotwórczy. Na końcu rozdziału zwrócono uwagę na to, czy i jakie są granice pomiędzy neologizmem a okazjonalizmem. W tym celu zaprezentowano katalog kryteriów istotnych do rozgraniczenia jednego zjawiska od drugiego.

² Jan Wawrzyńczyk, 2013, *Minisłownik polskich okazjonalizmów (z fotocytatami)*, Łódź.

³ Filip Tołkaczewski, 2017, *Okazjonalizmy Wasilija Szukszyna w przekładzie na język polski*, [w:] Acta Polono-Ruthenica XXIII, s. 135–146.

⁴ Tytuły rozdziałów w języku polskim pochodzą od recenzenta rozprawy.

Przedmiotem opisu w rozdziale drugim pt. *Okazjonalne nazwy osób* (s. 41–53) są wyrazy o znaczeniu okazjonalnym służące do określania ludzi. Autorka zwraca najpierw uwagę na istotne różnice pomiędzy rzeczownikami nazywającymi osoby a nazwami własnymi (*nomina propria*), a następnie szczegółowo opisuje doniosłą rolę słowotwórstwa przy tworzeniu nazw osób, zwłaszcza okazjonalizmów je nazywających. Tu Autorka powołuje się na czołowych badaczy słowotwórstwa niemieckiego (np. Rickheit 1993, Fleischer 1995, 1998, Donalies 2005, Eichinger 2008). Rozdział kończą rozważania na temat znaczenia i funkcji określeń osób w tekstach medialnych, w szczególności będących przedmiotem dysertacji okazjonalizmów w nagłówkach tekstów prasowych.

W rozdziale trzecim – *Funkcja perswazyjna okazjonalizmów nazywających osoby* (s. 54–81) – na podstawie aktualnej literatury niemieckojęzycznej Autorka definiuje najpierw perswazję, która jest zjawiskiem interdyscyplinarnym, a następnie opisuje rolę emocji oraz wartościowania podczas realizacji funkcji perswazyjnej. Kolejny krok to wyjaśnienie potencjału perswazyjnego okazjonalizmów nazywających osoby, zwłaszcza w nagłówkach prasowych.

Część empiryczną otwiera obszerny rozdział czwarty pod nazwą *Wartościowanie osób za pomocą okazjonalizmów nazywających osoby – analiza jakościowa* (s. 82–173), składający się z trzech podrozdziałów. W pierwszym z nich scharakteryzowano materiał badawczy, obejmujący ponad 400 okazjonalizmów nazywających osoby, który wyekscerpowano w latach 2018–2021 z nagłówków gazet w wersji online przeznaczonych dla masowego odbiorcy, takich jak *Bild* w Niemczech, *Krone* w Austrii oraz *Blick* w Szwajcarii. Drugi podrozdział zawiera szczegółowe pytania badawcze oraz przyjętą metodę badania. Zasadniczym pytaniem badawczym – jaki podaje Autorka na str. 86 dysertacji – pozostaje sposób realizacji funkcji perswazyjnej za pomocą okazjonalizmów nazywających osoby. Dodatkowe pytania badawcze obejmują ustalenie składników znaczenia istotnych dla potencjału perswazyjnego okazjonalizmów oraz rozpoznanie czynników wzmacniających siłę perswazji okazjonalizmów. W badaniu zastosowano metodę ilościową analizy treści przy wykorzystaniu istotnej dla procesów rozumienia teorii wiedzy Dietricha Bussego (2015), znanej pod niemiecką nazwą *verstehensrelevante Wissenstheorie* lub *verstehenstheoretische Semantik*. Autorka słusznie zakłada, że użyta do analizy teoria jednoczy w sobie metody analizy semantycznej i analizy pragmatycznej. Opierając się na aktywowaniu wiedzy językowej i pozajęzykowej, odbiorca dokonuje interpretacji okazjonalizmu użytego w danym kontekście, który powstał na potrzeby konkretnego tekstu prasowego. Odczytanie sensu utworzonego okazjonalizmu odbywa się również – jak słusznie stwierdza Autorka – w oparciu o model inferencji Ernsta (2002), który zakłada wykorzystanie przez odbiorcę wiedzy o świecie, presupozycji, implikatur i inferencji. Podrozdział trzeci zawiera szczegółową analizę wybranych okazjonalizmów nazywających osoby ze względu na ich funkcję perswazyjną. W przypadku każdego okazjonalizmu analiza obejmuje trzy płaszczyzny: morfologiczno-semantyczną (opis struktury wyrazu), semantyczno-leksykalną (opis znaczenia leksykalnego oraz znaczenia kontekstowego) oraz pragmatyczno-komunikacyjną (opis znaczenia zdeterminowanego gramatycznie dzięki logicznym procesom wniosku przez odbiorcę). Badane okazjonalizmy przyporządkowano do czterech grup:

okazjonalizmów wartościujących pozytywnie oraz okazjonalizmów wartościujących negatywnie z dodatkowym podziałem na leksemy wartościujące eksplicytnie (bezpośrednio) i leksemy wartościujące implicytnie (pośrednio).

Rozdział piąty – *Podsumowanie i wnioski* (s. 174–178) – zawiera wyniki ilościowe oraz syntetyczną ocenę realizacji wszystkich celów pracy. Autorka stwierdza, że 82% badanych leksemów to okazjonalizmy wartościujące, czyli mające znaczącą siłę perswazji, z czego aż 62% wartościuje negatywnie, a 20% wartościuje pozytywnie. Za ledwie 18% badanych wyrazów nie jest nośnikiem wartościowania. Ważnym wnioskiem jest to, że okazjonalizmy wartościujące pośrednio wykazują większą kreatywność językową aniżeli okazjonalizmy wartościujące bezpośrednio. Autorka wnioskuje poprawnie, że efekt perswazyjny intensyfikują nie tylko liczne środki typograficzne (np. myślniki, dwukropki, wykrzykniki), lecz także konkretne zabiegi językowe. Wśród figur stylistycznych wymienia aliteracje, wyrazy dźwiękonaśladowcze, porównania, metafory, eufemizmy i pytania retoryczne, które bez wątplenia wzmacniają funkcję perswazyjną okazjonalizmów. Skutecznym środkiem perswazji – jak podsumowuje Autorka – są także wyrazy potoczne zmniejszające dystans pomiędzy nadawcą a odbiorcą.

2. Ocena rozprawy doktorskiej

Ujęty precyzyjnie temat rozprawy odpowiada zawartości merytorycznej pracy. Wyznaczonemu przez Autorkę celowi i realizacji zadań szczegółowych odpowiada konstrukcja pracy. Podkreślić należy dobrą jej kompozycję: przemyślany dobór i układ materiału poprzedza część o charakterze teoretycznym stanowiąca podstawę dla części materiałowej pracy. Także zasady ekscerpcji materiału źródłowego są jasne, a zgromadzony korpus poprawnie wykorzystany w obu częściach pracy.

Część teoretyczna pracy zasługuje na wysoką ocenę i wskazuje na dogłębne zapoznanie się Doktorantki z niełatwą literaturą przedmiotu oraz poruszonymi zagadnieniami. Oryginalny jest przegląd aktualnych prac z zakresu słowotwórstwa niemieckiego pod kątem tworzenia zarówno okazjonalizmów seryjnych, jak i pojedynczych wytworów kreatywności słowotwórczej. Autorka cytuje aktualne opracowania polskich i niemieckojęzycznych specjalistów z dziedziny słowotwórstwa. Na pochwałę zasługuje także selektywny przegląd literatury dotyczący zagadnienia perswazji w językoznawstwie germańskim (np. Klaus Merten, Hartmut Lenk, Albert Herbig, Barbara Sandig). Pewien niedosyt poznawczy odczuwam z powodu braku przywołania opinii polskich lingwistów w tej materii (oprócz stanowiska Barbary Kudry i Walerego Pisarka), zwłaszcza w odniesieniu do badania perswazji w dyskursie prasowym (zob. prace Elizy Chabros, Anity Filipczak, Urszuli Gajewskiej, Andrzeja Lewickiego czy Anny Zięby)⁵, aczkolwiek mam świadomość tego, że jest to zawsze kwestią wyboru autora.

⁵ Eliza Chabros, 2006, *Okazjonalizm jako środek wartościowania językowego – analiza na podstawie tekstów prasowych*, [w:] *Wyrazić niewyraźne. Językoznawstwo*, red. Justyna Makowska, Anna Krupska-Perek, Łódź; Anita Filipczak, 2010, *O informacji i perswazji w dyskursie prasowym*, [w:] *Sytuacja komunikacyjna i jej parametry*.

Z kolei przegląd prac z zakresu neologii oraz dążenie do sprecyzowania zakresu terminu „okazjonalizm” i jego cech należy uznać za podstawę prawidłowo przyjętej przez Autorkę klarownej definicji okazjonalizmów, rozumianych jako „wyrazy nowe pod względem formy i/lub znaczenia, nieuzualne i nieustabilizowane w systemie językowym, tworzone intencjonalnie przez nadawcę w określonej sytuacji komunikacyjnej na potrzeby konkretnego tekstu w celu nominacji i/lub ewaluacji osób funkcjonujących w rzeczywistości pozajęzykowej” (str. 195). Takie sformułowanie definicji okazjonalizmów przez Doktorantkę było możliwe dzięki uwzględnieniu niemieckojęzycznych prac Petera Hohenhaus (1996), Wolfganga Teuberta (1998), Hadumod Bußmann (2008), Hilke Elsen (2011) i Niny Janich (2011). Cieszy fakt, że Doktorantka odwołuje się – za Krystyną Chruścińską (1978) i Teresą Smółkową (2001) – także do polskiej definicji okazjonalizmu oraz podejmuje temat heterogeniczności terminologicznej tego zjawiska na gruncie językoznawstwa polskiego.

Podsumowując: rozważania teoretyczne są logiczne, spójne i uzasadnione dobrze dobranymi cytatami. W pełni wyczerpują one zagadnienie, a wypracowane definicje tworzą solidną podstawę do analizy materiału w rozdziale badawczym.

Przechodząc do oceny części empirycznej, pragnę zauważyć, że zwykle oczekuje się, iż metodologia badań określona zostaje na początku pracy. W przypadku tej dysertacji jest inaczej: Autorka określiła na wstępie ogólne cele, a dopiero w empirycznym rozdziale czwartym – po ustaleniu definicji okazjonalizmów i po omówieniu funkcji perswazyjnej – przedstawiła szczegółowe pytania badawcze. Przesunięcie to okazuje się słuszne z uwagi na terminologię, którą przybliżono czytelnikowi w rozdziałach teoretycznych i która pozwala łatwiej prześledzić argumentację za wybraną metodą badawczą.

Ciekawa jest konstatacja w przypisie nr 34, która odnosi się do zgromadzonego materiału badawczego, a mianowicie że większość okazjonalizmów pochodzi tylko z niemieckiej gazety *Bild*. Szkoda, że ta myśl nie została szerzej rozwinięta, a zwłaszcza że nie podjęto próby odpowiedzi na pytanie, dlaczego bulwarowa prasa austriacka i szwajcarska tak rzadko w nagłówkach prasowych wykorzystuje okazjonalizmy.

Do najważniejszych zalet części badawczej zaliczam umiejętność stawiania pytań badawczych, właściwe uzasadnienie wyboru i zastosowania metody badawczej, skrupulatność w analizie jakościowej, a także umiejętność syntetycznego podsumowywania i wyciągania spójnych wniosków. Godna uznania jest też prezentacja omawianych przykładów. Dzięki zastosowaniu kursywy i pogrubień łatwo odnaleźć się w dobrze zilustrowanym pod kątem

I monografia z cyklu *Sytuacje – komunikacja – konteksty*, red. Grażyna Sawicka, Bydgoszcz 2010, s. 287–295; Urszula Gajewska, 2007, *Manipulacja i perswazja w prasie*, [w:] *Mechanizmy perswazji i manipulacji*, red. Grażyna Habrajska i Anna Obrębka, Łódź, s. 337–346; Andrzej M. Lewicki, 2004, *Nagłówki w formie ustalonych związków wyrazowych jako narzędzie manipulacji*, [w:] *Manipulacja w języku*, red. P. Krzyżanowski, P. Nowak, Lublin, s. 101–113; Anna Zięba, 2009, *Językowe środki perswazji i manipulacji w informacjach prasowych na przykładzie Targów Budownictwa BUDMA 2008*, [w:] *Język, Komunikacja, Informacja*, red. P. Nowak, P. Nowakowski, s. 109–123.

edytorskim korpusie badawczym. Praca jest przyjazna dla czytelnika i ułatwia mu odbiór rozważań Autorki.

Oceniając stronę formalno-językową recenzowanej rozprawy, stwierdzam, że Doktorantka znakomicie operuje stylem naukowym, a jej niemczyzna jest prawie bez zarzutu. Jej praca zasadza się na solidnych podstawach lingwistycznych. Tok wywodu jest klarowny, spójny, uporządkowany, a wszystkie interpretacje i komentarze są adekwatne w stosunku do egzemplifikacji tekstowych. Konstrukcję pracy charakteryzuje konsekwencja, spójność i ciągłość sensów. Przejrzystość pracy, dbałość o stronę formalną i graficzną oraz staranną egzemplifikację danych materiałowych nie ustrzegły Autorki przed drobnymi potknięciami językowymi i edytorskimi, których w tak obszernej pracy jest zaledwie kilka i które nie wpływają na ocenę pracy. Ponieważ w konkluzji będę rekomendował tę ważną pracę do druku, pozwolę sobie wymienić wszystkie zauważone niedociągnięcia w celu ułatwienia Autorce korekty przed drukiem: nieprawidłowa kongruencja – ss. 45, 47, niewłaściwa forma czasownika „untersuchen” – s. 16, błędna pisownia wyrazu okazjonalizm – s. 74, brak przecinka przed wprowadzonym zdaniem podrzędnym – s. 36, a także konstrukcją wyjaśniającą „und zwar” – ss. 56, 70, 78, 89, 94, 106, 126, brak interfiks „s” w leksemie Ausdrucksstärke – s. 64, zbędne powtórzenie wyrazu „sind” – s. 111, brak spacji przed znakiem typograficznym % przy podawaniu w niemczyźnie danych liczbowych oraz zbędna spacja w skrótach d.h. – s. 92 i z.B. – s. 125, a także użycie dywizu zamiast półpauzy przy podawaniu sufiksów – s. 103. Ponadto w pracy zauważyłem brak wskazania autora przełożonych z języka polskiego cytatów Walerego Pisarka (s. 50), Krystyny Chruścińskiej (s. 12) i Jadwigi Puzyniny (s. 16), choć zakładam, że tłumaczenia pochodzą od Autorki rozprawy, co nie zwalnia jej z podania tej informacji w nawiasie lub przypisie. W wykazie bibliografii zabrakło cytowanego na str. 45 dzieła Wolfganga Fleischera z 1995 r.

Jeśli chodzi o całościowy ogląd recenzowanej rozprawy doktorskiej podsumowujący powyższe oceny obu części pracy, chciałbym podkreślić jeszcze raz, że praca stanowi udane studium badawcze łączące badania słowotwórcze z badaniami dyskursu prasowego, a także wypełnia istniejącą w tym zakresie lukę. Omawiana rozprawa doktorska świadczy o dojrzałości naukowej i erudycji mgr Małgorzaty Hac oraz jej rzetelności w sposobie opracowania problemu badawczego. Pracę oceniono przy uwzględnieniu kryteriów dotyczących celów, jakie postawiła sobie Doktorantka, wyboru tematu pracy, sformułowanych problemów i wybranych metod badawczych, zawartości merytorycznej oraz struktury. Poziom interpretacji lingwistycznej zebranego materiału i aktualność podjętej tematyki uprawniają mnie do wniosku, że dysertacja – w moim przekonaniu – spełnia wszelkie warunki kwalifikujące ją do druku. Doktorantka wykazała się krytyczną znajomością literatury przedmiotu, umiejętnością zastosowania obranej metodologii, dbałością o reprezentatywny dobór przykładów oraz samodzielnością i konsekwencją w przeprowadzaniu analiz, a także zdolnością wyciągania z nich poprawnych wniosków.

3. Konkluzja

Biorąc pod uwagę wysoką wartość merytoryczną rozprawy, jej wartki i klarowny język naukowy oraz umiejętności Doktorantki w prowadzeniu wykładu lingwistycznego, stwierdzam, że przedłożona do recenzji praca doktorska mgr Małgorzaty Hac pt. *Persuasive Funktion der personebezeichnenden Okkasionalismen in Schlagzeilen der Boulevardpresse* ze wszzech miar spełnia warunki określone w artykule 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*. Zgodnie z nim rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie, jaką w przypadku Doktorantki jest językoznawstwo, oraz potwierdza umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Tym samym **wnoszę o dopuszczenie mgr Małgorzaty Hac do kolejnych etapów przewodu doktorskiego** przed Radą Dyscypliny Językoznawstwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Ponadto **wnoszę o skierowanie pracy doktorskiej do druku**.

.....

Dr hab. Artur Dariusz Kubacki, prof. UP

